

POLSKIE
TOWARZYSTWO
PSYCHOLOGICZNE

**nowiny
psychologiczne**

1989

Spis treści

EMIGRANCI

z Wojciechem Eichelbergerem rozmawia Teresa Bochwic ... 3

David Feinstein, S Krippner, D Granger
TWORZENIE MITÓW I ROZWOJ CZŁOWIEKA 13

Hanna Rylke
JAK POMAGAĆ UCZNIOM W ROZWOJU PSYCHOFIZYCZNYM..... 41

Salvatore R. Maddi
ZASTOSOWANIA TEORII W BADANIACH OSOBOWOŚCI 53

Stephanie Brown, Irvin D. Yalom
TERAPEUTYCZNA GRUPA ROZWOJU UMIEJĘTNOŚCI
INTERPERSONALNYCH DLA ALKOHOLIKÓW 102

Ernest Kurtz
INTELEKTUALNE ZNACZENIE RUCHU ANONIMOWYCH
ALKOHOLIKÓW 136

Pierre Tap
TOŻSAMOŚĆ OSOBISTA A STRUKTURY PSYCHOSPOLECZNE ... 164

Jadwiga Małgorzata Rakowska
SPERA SOMATYCZNA W ANALIZIE SNU 178

~~~~~
Redakcja:

redaktor naczelny - Jerzy Mellibruda
sekretarz redakcji - Teresa Bochwic

Adres:
Biuro ZGPTP, ul. Stawki 5/7, 00-183 W-wa, tel. 31-13-68

Fundusz Nowin:
Bank Gdański, IV. O. W-wa. 300009-6406-132

---

nie zamówionych rękopisów redakcja nie zwraca

**POLSKIE
TOWARZYSTWO
PSYCHOLOGICZNE**

**nowiny
psychologiczne**

Biuletyn informacyjno-szkoleniowy PTP

NR 3-4 1989 (62-63)

Pierre Tap TOŻSAMOŚĆ OSOBISTA A STRUKTURY PSYCHOSPOŁECZNE

W niniejszym artykule opieram się na własnym modelu teoretycznym tożsamości, nie próbując godzić różnych modeli, często wręcz sprzecznych. Sądzę jednak, że powinien dokonać się zbiorowy wysiłek na rzecz zharmonizowania używanych definicji podstawowych pojęć. Pozwoli to na powiązanie prac badaczy zajmujących się tożsamością osobistą (identité personnelle) oraz tożsamościami grupowymi lub kategorialnymi (identité groupales ou catégorielles). Należy do tych pierwszych, zajmuję się więc przede wszystkim tożsamością indywidualną. Chcę jednak wykazać, że tożsamość indywidualna może być wyjaśniona tylko poprzez odniesienia do powiązań pomiędzy tym co psychiczne a tym, co społeczne. Stanowię one bez wątpienia "węzły" tożsamości grupowych i kategorialnych, nie będąc ani ich sumą, ani produktem. Tak samo tożsamość grupowa jest czymś innym, niż sumą tożsamości jej członków. Ci ostatni muszą ją zbudować i przyswoić sobie.

1. POJĘCIE TOŻSAMOŚCI

Próba zdefiniowania tożsamości oznacza refleksję nad naturą przejścia od zlewania się do różnicowania.

Nie ma tożsamości bez przedmiotu, ale czy tożsamość tego przedmiotu jest z nim równoznaczna?

Aby zdefiniować tożsamość, należy odwołać się do porównań kategorialnych: porównania przedmiotu z samym sobą ("czy A to A? - to tautologia, ale A to obraz A?") lub też porównania tegoż przedmiotu A z jednym lub wieloma innymi (B, C: "czy A jest tożsamy z B lub C?").

Etymologicznie pojęcie tożsamości odwołuje się do *tożsawo, do toż, do tego samego*.¹⁾ Ale, jak już stwierdził Leibniz, nie ma w świecie

dwóch przedmiotów całkowicie tożsamyh, ani przedmiotu tożsamoego z samym sobą w dwóch chwilach swojego istnienia. Mogą być tylko podobieństwa i "podobni". Z kolei podobieństwo jest także względne, jest wynikiem porównawczego wypuklenia, koncentracji, pomijającej różnice.

Z tego też powodu tożsamość można rozpatrywać tylko w terminach artykulacji podobieństw i różnic. Ale jaka jest natura tożsamości psychologicznej? Tożsamość czyja, czego? Czy tożsamość osobistą można zdefiniować w ten sam sposób, co tożsamość przedmiotu, grupy, kategorii?

2. TOŻSAMOŚĆ OSOBISTA JAKO STAŁOŚĆ I CIĄGŁOŚĆ

Czy tożsamość osobistą można sprowadzić do rozciągłości²⁾, pozwalającej każdemu systemowi na pozostawanie tym samym w czasie? Jeśli przyjmie się powyższą hipotezę, trzeba ustalić, czy dana rozciągłość ma charakter obiektywny (a podobieństwo jest rzeczywiste, sprawdzalne) czy też subiektywny; w tym drugim wypadku sprowadza się ona do przeżywanego przez podmiot poczucia niezmienności cech własnych idei i własnej osobowości. Na przykład w koncepcji piagetowskiej (patrz np. Piaget, Sinclair, Vinh-Bang, 1968) tożsamość osobista jest po prostu przykładem mechanizmu stałości (conservation: "Pojawienie się stałości opiera się na tożsamości" - Piaget, Inhelder, Szemińska, 1948). Gdy dziecko buduje pojęcie stałości przedmiotów (stałość percepcyjną i stałość treściową - "pierwsze z podstawowych pojęć stałości" - Piaget, 1947), dochodzi ono również do etapu budowania stałości Ja na podstawie wskazówek takich jak obrazy, sposoby działania. To poczucie stałości może być nie-spójne z rzeczywistymi zmianami, jakie mogły zajść w sposobach myślenia, działania czy współdziałania. Opiera się ono nie tylko na pamięci o Ja, ale i na interakcjach społecznych. Bez pewnej stałości uczuć nie jest możliwa socjalizacja. Według Piageta, stałość emocjonalna jest powiązana ze stałością poznawczą dzięki uczuciom społecznym, a dokładniej dzięki uczuciom moralnym. Te ostatnie opierają się na woli, która stanowi prawdziwą "zdolność zachowania wartości" (Piaget, 1962).²⁾

Z tych kilku uwag o pojęciu stałości tożsamości Ja wynikają co najmniej trzy problemy:

*Rozciągłość (dimension) - w sensie filozoficznym oznacza posiadanie wymiarów, zajmowanie miejsca w przestrzeni (przyprzecz.).

1) Czy świadomość Ja w perspektywie przeszłości jest stała?
Czy nie zmniejszała ona faktów na rzecz waloryzacji lub obrony
Ja? Czyby tak było, w studiach nad tożsamością należałoby uwzględ-
nić procesy waloryzacji i obrony Ja.

2) Czy tożsamość podmiotu ogranicza się do poczucia stałości
Ja? Czy temu poczuciu nie przeciwstawiają się ciągle odczucia prze-
ciwno? Czy nie przeczy mu ciągła zmienność zmian, dostrzegalnych
lub nie, świadomych lub nieświadomych?

3) Poczucie stałości Ja (pozostawanie takim samym w czasie)
nie jest równoznaczne z poczuciem ciągłości. Może istnieć ciągłość
w zmienności lub stałość w ciągłości! Jak w badaniach analizuje
się tę dialektykę stałości i zmiany Ja lub obrony Ja? Jak zmiany
niezmienników jest uwidoczniana?

3. TOŻSAMOŚĆ OSOBISTA JAKO SPÓRNOŚĆ STRUKTURALNA

W rezultacie rozwoju tożsamość osobista zjawia się ze strukturą,
do której ciągłości się odwołuje Ja (is self, self), to znaczy "być
sobą" (is me), a nie tylko "być takim samym" (idem).

W tym kontekście tożsamość osobista może być określona jako wy-
stępną reprezentacji i odczuć Ja o samym sobie.

Postaje pytanie, czy system ten jest jednorodny, zintegrowany,
a więc zhierarchizowany. Czy też, jak mówi Seymour Rosenberg, jest
to "pot-pourri": mieszanina nietrwałych obrazów, atrybutów i inferen-
cji? A jeżeli przyjąć hipotezę systemu hierarchicznego, to w jaki
sposób wyjaśnić hierarchizację i ustalanie się poziomów wartości?
Jak podmiot może podwyższyć spójność odczuć i reprezentacji o sam-
ym sobie? Do jakich operacji należy odwołać się, aby wyjaśnić te
organizacje informacji i obrazów oraz ich związek z postępowaniem,
zachowaniem i działaniami? Jak podmiot przetwarza informacje o sur-
wie (procesy świadomości i integracji) i jak chroni on to, czym jest
niezależny siebie (obrona integralności)?

Czy wobec tego tożsamość osobista nie zawiera licznych wyznaczników,
z których każdy ma aspekt emocjonalny (poczucia, uczucia, motywacje
w związku z samym sobą) i poznawczy (poszukiwanie i przetwarzanie
informacji, aktywne rozwiązywanie problemów, w związku z represen-
tacjami Ja, innych, sytuacji i siebie)?

Oznacza to, że tożsamość nie ogranicza się do samej atrybutów

lub określeń. Ma one swoje znaczenie funkcjonalne jako subtytuł
osobowości.

4. TOŻSAMOŚĆ OSOBISTA: SUBSTRUKTURA OSOBOWOŚCI

W formowaniu się tożsamości można wyodrębnić pięć faz procesów
występujących kolejno po sobie (choć przebiegających łącznie).

a) Pięcioletnia subiektywizacja: jednostka - podmiot jest akterem,
który konsumuje i produkuje obraz interlokutorem, który przekazuje
i dowiaduje się w toku nabywania wiedzy i umiejętności. W tym spon-
nie dziecko może stać się przychytną własnych działań i zmian (sam-
reformowanie = na bazie identyfikacji z innymi i przywajania do-
bie kompetencji).

b) sojalizacja: przejawia się w sporze, w jaki dziecko sta-
je się podmiotem - odrzebiłą jednostką, autonomiczną dzięki swoim
działaniom. Uczy się odgrywać role, dokonując interioryzacji postaw-
ci, modeli i sposobów życia, reguł i odniesień statutowych lub ka-
tegorialnych. Dokonuje asymilacji systemów komunikowania i uczy się
brać pod uwagę warunki, w jakich uwewnętrznia się i otwiera wobec
innych osób. Dzięki temu dziecko staje się parajem "intra ego" (we
wzajemnej relacji, w której Ja jest uczestnikiem i w której inny
jest uczestnikiem Ja) jak i "ego" (we wzajemnej relacji z innymi i
wspólnoty osób oraz społeczeństwa i ogólnego i ogólnego i ogólnego
dostępności).

c) rozpoznawanie samego siebie (self-recognition) jest skutkiem nis-
tortu ciągłości obrazu Ja w zmienności tworzenia się representa-
cji umysłowych i ciągłej aktualizacji i czynnych identyfikacji, wzbu-
gających lub zubożających, w różnych przypadkach, obrazu Ja. Jed-
nostka nabywa swoją tożsamość poprzez podwójne zakorzenienie w
historii kulturowej i w historii osobistej.

d) Personalizacja poprzez kontrolę jest procesem, dzięki
któremu podmiot koordynuje i hierarchizuje swoje zachowania w so-
ledności od wymagań sytuacji i wewnętrznej potrzeby integracji-
personalizacji, rozpatrywana w perspektywie dynamicznego funkcyj-
wania osobowości (identyfikowanej jako uformowana struktura). Prze-
jawia się dążeniem do unifikacji, kontroli i obrony Ja, stosownie-
do warunków i wymagań sytuacji, a także uchwytaniu reguł.

c) Personalizacja poprzez tworzenie jest procesem, dzięki któremu osoba nadaje sens i wartość swojemu życiu, przedmiotom, sytuacjom, relacjom. Co może zmuszać ją do zmiany własnych zachowań, a nawet własnej struktury (konwersja). Osoba nie jest strukturą niezmenną, wypróbuje się w czasie, w życiu codziennym, pod wpływem tendencji podmiotu do realizowania swoich możliwości, i traktowania jako przyszłowego stanu aktualnego.

Procesy te powiązane są z określonymi substrukturami. Są to: osobowość społeczna (zespół uwewnętrznionych postaci, ról i identyfikacji społecznych), tożsamość oraz podmiot. Mobilizują one, ukierunkowują i zmieniają osobowość podmiotu aktora. Substruktury te odwołujemy na podanym poniżej schemacie, przedstawiającym subsystemy osobowości, działające w przypadku złożonego zachowania:

Tożsamość oddziałuje więc na systemy informacyjne osobowości, ale tworzy się i zmienia w zależności od postać, które już Pierre Janet określił jako reakcje emocjonalno-przewodzące podmiotu na własne działania; reakcje te równocześnie ukierunkowują waloryzacje-dewaloryzacje Ja oraz proces wyjaśnienia-różnicowania.

5. TOŻSAMOŚĆ JAKO STYL: KATEGORYZACJA I BUDOWANIE ODGĘBNOŚCI

Jak wskazywałem w innym miejscu (Tap, 1987), można zastosować pojęcie stylu, szeroko używane w obszarze antropologii, do tożsamości, indywidualnej lub zbiorowej. Styl bowiem jest narzędziem kategoryzacji i budowania odrębności. Na przykład określenie "styl impresjonistyczny" pozwala na zebranie dzieł, powiązanych poprzez swoje kody, procedury lub przelisy, skłasyfikowanie ich w grupach, do którego należą i który je różni. Czyż nie jest tak samo z toż-

samościami zbiorowymi? Czyż nie są one sprzeczami kategoryzowania jednostek, łączącymi w podstaw ich wzajemnych zależności i działania w ramach jakiejś ideologicznej konwencji, która kierowała różnicowaniem, a zarazem generalizacją cech tożsamościowych? Z kolei, mówienie o "stylu Picasso", to wysuwanie na pierwszy plan innowacyjności i zerwania kategorialnego i traktowanie Picasso jako "jedynego w swoim rodzaju"! Czyż tużsamość nie jest afirmacją jednostkowego stylu? Problemem jest wobec tego ustalenie, czy funkcje kategoryzacji i budowania odrębności są skoordynowane, czy też wzajemnie sprzeczne.

6. WYMIARY WSPÓRNIAN KONANE (INPRACODOBNEŚĆ) TOŻSAMOŚCI

Z przytoczonych powyżej uwag można wyprowadzić dwie konsekwencje. Pierwszą dotyczy faktu, że tożsamość osobistą można sdefiniować operacyjnie jako funkcjonujący subsystem osobowości, a nie jako epifenomen, system reprezentacji oddięty od działania, nie mający wpływu na wyłanianie się i organizację tegoż. Drugą konsekwencją jest związana z faktem, że tożsamość jest systemem powiązanym z licznymi wymiarami, które łączy ją z:

- systemami kontroli (spopularyzowanymi przez prace nad stylem poznawczymi³⁾ - patrz: Miteau 1985; 1987 i "locus of control", lub też stylem atrybucji odpowiedzialności - patrz: Dubois, 1987;⁴⁾
- systemami zakotwiczenia, poprzez które podmiot formuje 'podstawy swego bezpieczeństwa' (identyfikacja, wierzenia i praktyczne operacje związane z osobami lub grupami), oraz
- systemami projektów, kierunek, wartości, orientacja, poprzez które podmiot mobilizuje i uzasadnia swoje zachowania.

Można wyodrębnić bardzo wiele wymiarów tożsamościowych. Przedstawic odlicz.

a) Ciągłość

a) Spójność (jedność), (cohérence, unité). Spójność zakłada z dążenia: jedno konstruktywne, odnoszące się do pojęcia wewnętrznej integracji; drugie obronne, związane w szczególności z pojęciem obrony integralności.⁵⁾

c) Pozytywność (positivité), (waloryzacja, ewaluacja, ocenai).

Każda jednostka ma potrzebę oceny samej siebie funkcjonującej w zstaleniu, w realizowaniu danej postawy czy roli. Jest to potrzebna wykorzystania samego siebie wobec siebie i względem innych osób lub grup przynależności, potrzeba czucia się godnym szacunku i miłości, bycia docenionym w swojej wartości i kompetencjach.

d) Różnicowanie wewnętrzne. Tożsamość jest systemem wielorakich tożsamości i bierze swoje korzenie z dynamicznej organizacji tej różnorodności, polegającej na powiązaniu "moich" (moje ciało, moje role i moje statusy, moje "my", moje ideologie, moje wartości) z Ja poszukującym jedności - choć iluzorycznej, trwale niezbędnej dla zwalczania licznych napięć związanych z groźbą rozpadu czy pokawałkowania zachowań i reprezentacji. Różnicowanie wewnętrzne, na poziomie tożsamości, wyraża się poprzez poczucie różnorodności, wewnętrznej bogactwa lub złożoności, bądź też poprzez poczucie przeciwno: uczucie bycia pokawałkowanym, uczucie wewnętrznej próżni czy niedookreśloności.

e) Odrębność zewnętrzna. Tożsamość konstruuje się o tyle, o ile jednostka przeciwstawia się światu zewnętrznemu i innym, jako istota wyodrębniona, oddzielna. W ten sposób następuje dysocjacja "ja" i "nie ja", "ja" i "inny". Różnicowanie to nie ma charakteru czysto poznawczego, jest ono równoczesne z reakcją uczuciową - sprzeciwu. Ta postać której podmiot wyraża swoje pragnienie autonomii, swoją potrzebę decydowania o sobie i posiadania możliwości działania. Różnicowanie wewnętrzne odzwierciedla się na poziomie różnorodności w praktyce sprawstwa, bycia odpowiedzialnym i autonomicznym lub, przeciwnie, w uczuciach zależności i podległości.

f) Afirmacja Ja jest więc związana z różnicowaniem zewnętrznym, gdy podmiot reaguje przeciwko zależności i dąży do odwrócenia stosunków dominujący - dominowany oraz do panowania nad sytuacją, aby znaleźć z własną nieoborniznością działania w sposób autonomiczny.

g) Przyślalność, unikalność (unicity). Gdy jednostka dochodzi do odróżnienia się od innych i do zdobycia autonomii, doświadcza swojej unikalności. Do tożsamości jako jedności (być podobnym do samego siebie) dążąca się tożsamość jako nieporównywalna unikalność (nie być podobnym do nikogo innego), która może przejawiać się formą nawiązania do siebie czy negacją wszelkiego podobieństwa. Powstaje pytanie, jak to poczucie współzależności z pragnieniem dostro-

bowania się do oczekiwań własnej grupy).

h) Gotowość "stawiania czoła" (relance)⁶⁾. W trudnej sytuacji, na przykład poważnej choroby lub poważnego niepowodzenia, ludzie mogą stosować bardzo różne strategie buntu, ucieczki, przeciwstawiania się, radzenia sobie. Przez to ostatnie nam na myśli sytuację, w której podmiot nie akceptuje swojego położenia, reaguje nań, stawia czoła, stara się wyeliminować przeszkodę, obejść ją, zmienić charakter sytuacji.

7. SOCJALIZACJA I PERSONALIZACJA: FUNKCJE TOŻSAMOŚCI

Zachowania indywidualne trzeba interpretować w ramach teorii poszukiwania tożsamości, afirmacji Ja, pragnienia (nie zawsze wypowiedzianego) stania się innym lub odmianego życia. Teoria rozwoju powinna wyjaśnić, jak jednostka formuje się w toku wzajemnej gry pomiędzy socjalizacją a personalizacją w stosunku dialektycznym pomiędzy rozwojem a kryzysem.

W poniższej tabeli (do czytania od dołu do góry) przedstawiono formy specyficznie socjalizacji i personalizacji. Nie zawsze są one w harmonii. Socjalizacja zachodzi pod presją grup i instytucji, których zasadniczym celem jest własne przetrwanie lub własna promocja. Łączenia te mogą czasem być realizowane ze szkodą dla jednostek. Socjalizacja może więc, w niektórych przypadkach, pociągnąć za sobą depersonalizującą uniformizację i normocentryzm.

procesy socjalizacji mogą być zgrupowane w dwie równoległe kategorie. Integracja zewnętrzna oparta jest na trzech procesach, poprzez które podmiot wchodzi w relacje i układy społeczne:

- inlcjacje (to, czego trzeba się nauczyć i "skrususować", aby wejść w dany układ),
- włączenie (przyłączenie się do tego samego systemu) i
- właściwą integrację (oparta na wyrażanych różnicach i podobieństwach z innymi członkami systemu). Integracja wewnętrzna, równoległa do poprzedniej, polega na "wprowadzeniu w samego siebie" cech i wymagań społecznych i kulturowych. Również ona oparta jest na trzech procesach. Pierwszy, wstępny, zakłada zdolność identyfikowania aktorów społecznych i utożsamiania się z nimi. Dwa pozostałe odwołują się do zdolności uwewnętrzniania ich cech i

SOCJALIZACJA

PERSONALIZACJA

6. INTEGRACJA społeczna	6 REALIZACJA iła
5 WŁĄCZENIE w różnorodne układy społeczne	5 UMIEBLIKONANIE poprzez programy działania
4. INICJACJA poprzez uczestnictwo w grupie	4 PROMOCJA za pośrednictwem osiągniętych możliwości
3. UWENĘTRZENIE zasad i kompetencji	3 OCENA hierarchizacja wartości
2. PRZYWŁASZCZENIE style, wyobrażenia reprezentacje wartości	2 USWIADOMIENIE poszukiwanie znaczenia rozpoznawanie stylu krytyczny
1. IDENTYFIKACJA przynależność i ochrona	1 AUTONOMIZACJA samodzielność samokontrola

przywłaszczania ich sobie. Uwenętrzenie jest niejako "wewnętrzny zapis", podczas gdy przywłaszczanie wyraża się "współdziałaniem zinterioryzowanych systemów". Ale socjalizacja nie może być wyjaśniona niezależnie od procesów personalizacji.

Aktor społeczny dąży do przystosowania się do swojego środowiska społecznego, do integracji w nim jedynie o tyle, o ile ma poczucie, że może się w nim zrealizować, nie tylko poprzez zaspokojenie swoich pragnień, ale i dzięki możliwości działania w nim, zmiany takiego lub innego aspektu zewnętrznej rzeczywistości, fizycznej lub społecznej, w zależności od wizyjnych projektów. Adaptacja - tak, ale w celu zrealizowania siebie i zmiany obecnego stanu równowagi lub obecnego trybu adaptacji.

Adaptacja i integracja nie jest celem samym w sobie, ale środkiem do celu. To właśnie proponuje J. Martin Sander, wprowadzając pojęcie adaptacji konstruktywnej. Czy jednak nie chodzi tu o ide-

ę, iluzję? Czyż jednostka nie jest zaliczana i wyalicyzowana w swoich grupach przynależności, tak jak ona w stosunku do bardziej sformalizowanych organizacji społecznych, z kolei uzależnionych od systemów kulturowych, które stanowią i ustanawiają wartości i normy odniesienia?

Zauważmy jednak, że w toku rozwoju osobowości, w okresie dzieciństwa, dokonują się trzy podstawowe kategorie procesów decydujących o postępie. Każdy z nich wymaga wysiłku w celu wyprzedzenia niewystarczającego etapu poprzedniego. Są to:

1) Opanowanie i obiektywizacja własnego ciała i ciała innych, stosunków i przedmiotów lub osobami - za pośrednictwem zachowań instrumentalnych (wyjście poza "kontakt symboliczny i przypadkowy").

2) Opanowanie niemy poprzez zachowania naśladowcze i identyfikacje wyobrażeń (wyjście poza stadium przejściowe w formowaniu się podmiotowości).

3) Wyjście poza identyfikacje dzięki poznawczemu krytycznemu różnicowaniu i przez względne traktowanie współpracy (wyjście poza kontrakt).

Dzięki tym postępom jednostka, socjalizując się, dąży do zrealizowania się jako osoba. Osoba nie jest strukturą zdeterninowaną, poddająca się, niema i nieruchoma. Staje się ona w działaniu, realizując cele, wypróbowuje się w określonej perspektywie osobowej. Jest przede wszystkim nieodczuwalnie związana z rzeczywistością: jest podmiotem - aktorem, który wykazuje inicjatywę, dokonuje wyborów, atizuje, angażuje się i produkuje, poprzez grę operacji i wytworów. Osoba jest też przeszłością, historią strategii zakorzenienia i ciężkości tożsamościowej, posiadania i przynależności, na podstawie których dokonuje się udziadnienie, dostrzeganie podobieństw i różnic oraz krytyczne stawianie pytań. Ale osoba jest przede wszystkim organizacją dokonującą się, organizacją i realizacją możliwości. Jak mówił Paul Valéry, "tym, co najprawdziwsze w jednostce i tym, co jest najbardziej nią, jest to, co w niej niewidoczne, ujawniające się przez jej historie, jako niedoskonałe".

Osoba jako praktykament mocy, znaczenia i wartości, ukierunkowaniem, wprowadzeniem w działanie, otwieraniem na nowe układy w stosunkach z innymi i z instytucjami, gotowością do zmiany, zakłada-

ca przewartościowania w stosunku do ustanowionych reguł funkcjonowania osobowości oraz przeciwstawianiem się (relacje) w postawianiu, sprzyjającej prawdziwej konwergencji: zmianie poziomów rozwoju reguł lub postaw.⁷⁾

6. ALIENACJA I PERSONALIZACJA

Personalizacja pociąga również za sobą proces krytycznego różnicowania, wyjątkie poza Alienację i niemożności, obiektywizowanie zależności i konfliktów. Nie może ona porzucić w czystej teorii Ja z Ja, własnego ciała z indywidualnymi cechami psychicznymi. Wytwarza się ona, w sposób konieczny, w dwójstronnych relacjach z innymi, w procesach interpersonalnych, w interakcjach i komunikacjach, w grze przyjmowania ról i reprezentacji; buduje się również przez włączenie w kulturę, rozumianą nie jako przymusowa integracja Ja z kulturą lub bierna interioryzacja kultury w Ja, ale jako aktywne konstruowanie, zakładające wybory, odrzucenie i konflikty związane ze sprzecznych bodźców społecznych. Personalizacja więc nie ogranicza się ani do indywidualnego samopoznania, ani do włączenia w kulturę, ani do systemów integracji. Jest ona ciągle winowiana próba ich łączenia, poprzez budowę nowych celów, projektów zmian Ja, zmian w stosunkach interpersonalnych i w regulacjach instytucjonalnych.

Procesy te są stale haasowane przez niejasności, przez grę alienacji wywołujących uczucie bezsilności, ograniczenia czasowego lub przestrzennego, przez wykorzystanie i utratę przeszłości, nieumiejętność działania w sposób personalny w teraźniejszości, niemożność organizowania i przewidywania przyszłości, dla siebie i dla innych.

Przez złożoną grę regulacji między Ja a innymi, "My" a instytucjami, personalizacja jest faktycznie statym wysiłkiem ku stworzeniu i ponownej personalizacji, walką między wewnętrznymi roztoczeniami a obciążeniami Alienacjami, które zmieniają człowieka w przedmiot, zwierzę lub automat.

Jest ona bowiem, dokładnie, przeciwieństwem alienacji. Socjolog Seeman (Seeman, 1959) proponuje pięć wymiarów, aby scharakteryzować alienację, bezsilność (powerlessness), brak znaczenia (meaninglessness), anonimność (normlessness), obcość wobec wartości

wartości (value isolation) i niemożność zrealizowania się (self-extrangement). Czyż nie definiuje on, w kierunku negatywnym, tego co opisywał pod pojęciem personalizacji (realizacja Ja, postawienie wartości i znaczenia, autonomia i dążenie do mocy)?

Alienacja jest wyrzuceniem się i pozabawieniem, oktorizacją i obcością, dehumanizacją, uprzedmiotowieniem Ja. Jako depersonalizujące przenieszenie w przeszłość, nie ogranicza się ona tylko do wysysku w pracy (Marx) czy do ucisku (Sartre), ale do każdej sytuacji, w której jednostki, grupa traci swoje narzędzia działania i swoje możliwości, doznaje niepowodzenia w stawianiu się samym sobą, w zdobyciu swojej tożsamości osobistej i zbiorowej, przez podległość wobec tego co zewnętrzne. Jak mówił Sartre (Sartre, 1960) "niepokoję nabierają swojego prawdziwego znaczenia, gdy wywołują alienację człowieka".

Porostaje dokonanie analizy źródeł alienacji i ich konsekwencji w odniesieniu do aktora, indywidualnego lub zbiorowego. Alienacja występuje tylko o tyle, o ile aktor przeżywa konflikt, nawet jeśli ten ostatni nie przejawia się w postaci kryzysu w działaniach i stosunkach osoby z innymi i z instytucjami. Konflikt ten jest związany z obiektywnymi warunkami życia, z systemami społecznymi i kulturowymi oraz ze sprzecznościami, które w nich występują. Ale należy on od subiektywnych przesłanek alienacji, związanych ze znaczeniem nawiązanym na przez aktora, wyrażanym poprzez jego zachowanie, reprezentacje i aspiracje.

Uświadomienie sobie swojego roztoczenia i swoich niemożności nie wystarcza, aby podmiot mógł je zredukować. Musi on zaangażować działania o charakterze przeciwstawiania się i integracyjnej re-strukturyzacji, aby wystarczająco zharmonizować swoje cele, uczestniczyć w zmianach. Wszystkie te działania wynikają z personalizacji i dynamizują ją.⁸⁾

5. OD TOŻSAMOŚCI OSOBISTEJ DO TOŻSAMOŚCI GRUPOWYCH I KATEGORIAŁNYCH

Liczni psychologowie koncentrują się na tożsamościach grupowych lub kategoriałnych. Jak się zdaje, ponaje w tym zakresie niejaki bulawen terminologiczny, gdyż tożsamości kategoriałne (klasowe, pokoleniowe, zawodowe itd.) bywają mierzane z tożsamościami grupowymi

mi, z powodu nadużywania takich terminów jak "in-group" lub "out-group". Tego rodzaju symulacja może brać się stąd, że prace z zakresu psychologii społecznej nad "prawdziwymi grupami" (naturalnymi lub sprawkowanymi) poruszają pod wpływem prac z zakresu poznawczej psychologii społecznej, koncentrujących się na reprezentacjach lub na kategoriach procesach przetwarzania. Prace te mają duże znaczenie dla zrozumienia mechanizmów, dzięki którym jednostki i grupy poszukują i przetwarzają informacje związane z obrazem samego siebie i innych. Byłoby również ważne dokonanie analizy związków pomiędzy tymi mechanizmami i zachowaniami oraz interakcjami funkcyjnymi.

Z drugiej strony, te same prace dają do dokonania integracji danych dotyczących tożsamości osobistej - poprzez odwołanie się do takich pojęć jak: samopoczucie wobec Ja, autonomia, różnicowanie itd. Istnieje konieczność analizowania, jakimi sposobami psychologia społeczna (wspomagana przez rozwój psychologii ogólnej i genetycznej, jak również bez wątpienia przez psychoanalizę) przejmuje ustalenia psychologii osobowości i osoby, i wiąże je z teoriami struktur psychospołecznych. Inne teorie natomiast minimalizują te interkonstrukcje. A przecież fakty społeczne i fakty psychologiczne nie są tak niezależne, jak się często twierdzi: Razem wpisują się w złożone zależności i nie ograniczają się tu do faktów behawioralnych. Dotyczy również także świadomości i nadawania znaczeń i wartości. Dokonywanie analizy złożonych systemów psychologicznych i społecznych, oznacza równocześnie uwzględnianie ich organizacji, ich historii i ich interakcji, nie aby je opisać, ale żeby je uczynić zrozumiałymi. Można uchwycić złożoność jakiegokolwiek systemu jedynie poprzez odwołanie się do jego historii i do jego przebiegu, do tworzywa, z którego jest zbudowany i do siły, która powstaje w trakcie jego integracji.

Łucylna Rwa Czerniawska

Przebieg

- 1) To francuska: identité-scientifique, idem, monété (przepr. tłumacza).
- 2) Analizę poglądów Piageta na ten temat można znaleźć u Tapa (Tap, 1983).
- 3) Sprzeczność wyrażonych stylów poznawczych można zacytować: różnorodność-niezależność od pola widzenia i impulsywność - refleksyjność kagana.
- 4) Dubois (Dubois, 1987) przedstawia liczne prace dotyczące subtecznej kontroli: Ja, poczucie kontroli jako niezbędnej iluzji, zgodnie z którym podmiot wierzy, że wyrażenia, która go dotyczy, zależy od jego własnego zachowania

- (kontrola wewnętrzna) lub od zewnętrznej przynadku, lecz bądź od silnie nieświadomych, powiązanych lub nie z innymi (kontrola zewnętrzna).
- 5) Etymologicznie obrona integralności wywodzi się z pragnienia bycia pełnym, "porównania całości". W XV wieku termin integralność był skojarzony z szlachetstwem, różnił zaś o tym wszystkim co nie jest szlachetne lub skojarzonym (szlachetność i prawda).
Bronić swojej integralności więc to bronić się przed wszelką imaxją, wszelkim naruszeniem, wszelką degradacją lub chłopotliwym, to odmówić zmian w Ja (ch tym że Ja przynależna (instytucjach i rzeszach, które podmiot uważa za swoją własność), które wynikają z presji innego lub grupy. Konserwatywne obrony tożsamości indywidualnej mogą zatem opisać wejście podmiotu do grupy lub wyrażenie jego udział w szerszej zbiorowości. Ekstremizm go wie do izolowania się w swoim tajemnym świecie, swoim domu, własnej współpracy, klanie, skłaniając do obrony kategoriach czy wręcz teoretycznym regionalnego.
- 6) Jest to tłumaczenie terminu "copium" używanego przez teorię o tej samej nazwie, rozwinętej w związku ze strategiami osób dotkniętych nowotworem.
- 7) Szerzej o związkach między integracją społeczną a realizacją Ja przez Tapa (Tap, 1988).
- 8) Szerzej o tym piszą: Beaubien-Broye, Malrieu i Tap (Baubien-Broye, Malrieu i Tap, 1987, str. 197-1).

Bibliografia

Baubien-Broye A., Malrieu P. i Tap P. (1987a) L'intégration de soi et des institutions. Bulletin de Psychologie, XL, 379, s.435-447.
 Baubien-Broye A., Malrieu P. : Tap P. (1987b) Les activités psychologiques sous les constructions sociales. Psychologie et Éducation, 1-2, s.11-22.
 Dubois N. (1987) La psychologie du contrôle, Les processus internes et externes, Grenoble, P.U.G.
 Bataille N. (1985) Les conceptions cognitives de la personnalité, Paris, PUF.
 Bataille N. (1987) Style cognitive et personnalité, La dépendance-indépendance à l'égard du champ, Lille P.U.L.
 Piaget J. (1967), La psychologie de l'intelligence, Paris, Collé s.131.
 Piaget J. (1962), Les relations entre l'affectivité et l'intelligence dans le développement mental de l'enfant, Paris, C.D.U., s.132.
 Piaget J., Inhelder B. i Szeminska A. (1948) La géométrie spontanée de l'enfant, Paris, PUF, s.138.
 Piaget J., Sinclair D. i Vinh-Bang T. (1968), Epistémologie et Psychologie de l'identité, Paris PUF.
 Sartre J.P. (1963) Critique de la raison dialectique, T.I., Thèse des universités pratiques, Paris, Gallimard, s.49.
 Deenan N. (1959) On the meaning of alienation. American Sociological Review, 24, 757-791.
 Tap P. (1983) Affectivité et socialisation chez l'enfant selon Piaget, et Perspectives piagétiennes (pod red. L.Mot., Toulouse, Privat, s. 47-64.
 Tap P. (1987) Identité, style personnel et transformation des rôles sociaux. Bulletin de Psychologie, XL, 379, 379, s.399-402.
 Tap P. (1988) La société Pygmalion? Intégration sociale et dynamiques de la personne, Paris, Dunod.